ISSN: 0169-5819

ONS MARKENBOEK

Gorssel, april 1992
10e jaargang no. 2

ONS MARKENBOEK

is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

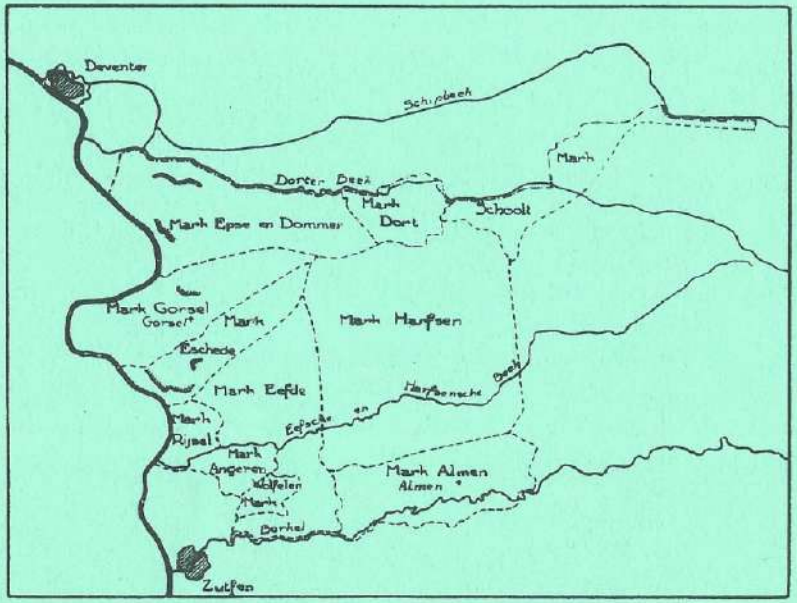

Kaartje van de vroegere marken in de gemeente Gorssel.

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:

Voorzitter : H.J. Jansen, Bargeweg 16, 7211 DC Eefde (tel. 05750-40785)

Secretaris : W. v.d. Kamp, Lochemseweg 38, 7214 RK Epse (tel. 05759-3037)

Penningmeester : J. Bakker, Laakweg 6, 7218 AN Almen (tel. 05751-1620)

ONS MARKENBOEK

10e jaargang, no. 2, april 1992

INHOUD

	blz.
Mededelingen van het bestuur en de redactie	2
Jaarverslag	4
Financieel jaaroverzicht	5
De V 1 (Vergeltungswaffe 1) door H.J. Jansen	7
Notities door Harm Degenhart	18
Boerenleven door G.J. ter Mull	21
Harmina Brillemans van "Het Spinnewiel" door N. Kuik	26
Een onbarmhartige predikant door H.J. Jansen	27
Een "zeer fatsoenlijke famille" door H. Rol	30
De Apostelgroep aan de Lochemseweg te Epse door A.A. Bouvy	31

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR EN DE REDACTIE

Samenvatting van de notulen van de bestuursvergadering op 16 januari 1992.

1. De penningmeester deelt mede, dat we per 01-01-92 502 leden hebben en dat de accept-girokaarten tezamen met de eerste aflevering 1992 van Ons Markenboek aan de leden zijn toegezonden.
2. De vereniging Plaatselijk Belang Harfsen stuurde ons een welkomstgift van f. 100,-; de secretaris zal de ontvangst bevestigen en onze dank uitspreken.
3. Leden van andere verenigingen uit de omliggende dorpen hebben geen gratis toegang tot onze lezingen; wel zullen bestuursleden als die zich als zodanig kunnen bekend maken, gratis toegang krijgen.
4. De heren Jansen en Van Wijk zullen met het gemeentebestuur gaan spreken om zo mogelijk te komen tot nadere afspraken bij het tot stand komen van de Kadasteratlas.
5. De heer Bakker stelt voor offertes te vragen voor een echte bestuurstafel.
6. De dia's van de heer Jansen zijn via kaartbeschrijving door de heer Bakker in onze computer ingevoerd.
7. De voorzitter is van mening, dat de archiefcommissie uitbreiding behoeft; er zal namens die commissie een verslagje gemaakt worden waarna een oproep in Ons Markenboek zal worden opgenomen.
8. De heer Nijenhuis deelt mede, dat de gemeente heeft besloten om op 12 september a.s. mee te doen met de nationale monumentendag; het advies van de vergadering luidt: beperk de route tot echte monumenten.
9. Als datum voor de jaarvergadering wordt genoemd 2 juni 1992 om 19.30 uur in De Roskam te Gorssel.
10. Uit de nalatenschap van mevrouw Kraaijenbrink is enig materiaal ontvangen. De heer de Ruiter zal de dank van het bestuur aan de erven overbrengen.
11. Tot slot spreekt de voorzitter een dankwoord uit aan het adres van de heer N. van Wijk, die zo lang (met steun van zijn echtgenote) het secretariaat heeft gevoerd; vooral de eerste jaren na de oprichting hebben veel werk gebracht en de heer van Wijk heeft deze werkzaamheden altijd met verve voor onze vereniging gedaan; onder een hartelijk en welgemeend applaus wordt hem en zijn vrouw een cadeau toegezegd.

Agenda voor de jaarvergadering op dinsdag 2 juni 1992 in De Roskam te Gorssel. Aanvang 19.30 uur.

1. Opening
2. Notulen van de vorige vergadering
   (Zie Ons Markenboek, 9e jaargang, no. 3, pag.2)
3. Jaarverslag secretaris
4. Jaarverslag penningmeester
5. Verslag kascommissie en benoeming nieuw lid van deze commissie.
6. Bestuursverkiezing
   Aftredend zijn de heren H.J. Jansen, A. Hoekstra, J.P. Dijksman en J.H. Goorman. Allen zijn herkiesbaar. (Namen van tegenkandidaten gaarne voor 15 mei 1992 zenden aan de secretaris)
7. Rondvraag
8. Inleiding op dia-lezing: "OUD GORSSEL of ons dorp in de 19e eeuw"
   Iedere maandag zijn ijverige leden van onze vereniging in het archief van de gemeente aanwezig om onder leiding van onze archivaris J. Eefting bepaalde zaken aan de vergetelheid te ontrukken. Vaak wordt de vraag gesteld, wat is nu het resultaat van al dat gespeur en gezoek? Niet altijd kan daarop een duidelijk antwoord worden gegeven, maar de heren Verstege en Jansen hebben zich bereid verklaard een tipje van deze geheimzinnige sluier op te lichten en het resultaat van één der onderzoekjes te laten zien en horen. Zij doen dit op dinsdag 2 juni a.s. direct na afloop van de jaarvergadering, die in verband hiermede niet te lang zal duren.
   Genoemde heren nemen u dan mee aan de hand van hun lezing en de daarbij behorende dia's naar de kom van ons dorp, maar dan in de tijd van ruim een eeuw geleden. Welke huizen stonden er al in 1832 en wie woonden er toen in?
   Op zulke vragen hopen genoemde heren dan een antwoord te kunnen geven.
   Wie het verleden van ons dorp interesseert moet niet verzuimen deze avond bij te wonen. Zoals gebruikelijk hebben de leden met hun partner vrije toegang. Niet-leden zijn ook van harte welkom, maar van hen zullen we als bijdrage in de kosten f. 2,50 entree vragen. Zij kunnen dan tevens kennis maken met het doel, streven en nut van onze oudheidkundige vereniging "De Elf Marken".
9. Pauze
10. Dia-lezing door de heer H.J. Jansen

JAARVERSLAG 1991

Het jaar 1991 is voor "De Elf Marken" in alle opzichten een zeer gunstig jaar geweest. Het bestuur, ook dit jaar in dezelfde samenstelling als het vorig jaar, vergaderde 15 keer. Gunstig was, dat twee jonge leden, n.l. K. Garssen (Joppe) en H. Preuter (Epse) de vergaderingen als toehoorders bijwoonden en Garssen zich bij diverse activiteiten inzette.
De op het toneel in de bovenzaal van "Ons Huis" te Almen aanwezig zijnde oude gebruiksvoorwerpen konden in de tweede helft van het jaar worden overgebracht naar een lokaal van de van de gemeente gehuurde voormalige kleuterschool te Harfsen. De ons toegewezen lokaliteit is tevens geschikt voor het houden van tentoonstellingen. Ook de bestuursvergaderingen vinden hier nu plaats.
Wat "Ons Markenboek" betreft, kreeg het eerste nummer van 1991 door aanschaf en inschakeling van een computer een volkomen veranderde en sterk verbeterde lay-out.
Op 7 februari hield de gemeentearchivaris van Zutphen, de heer J. Looper, een lezing verlucht met dia's, over De Hanze, speciaal gericht op de steden Zutphen en Deventer. De lezing werd gehouden in "De Wever" te Harfsen.
Onze voorzitter maakte een speciale studie van "De Hof" te Almen. Voor een volle Staringzaal van De Hoofdige Boer bracht hij de opgedane kennis op de aanwezigen over.
Na de jaarvergadering op 14 mei in "De Roskam" konden de aanwezige leden genieten van de door de voorzitter gehouden dialezing, met als onderwerp "Gorssel en de IJssel".
In juli werd op camping "De Vlinderhoeve" een oud volksfeest georganiseerd. Hiervoor was medewerking van onze vereniging gevraagd. De heren Goorman, Verstege, Garssen en Pasman verleenden deze medewerking. De door hen ingerichte stands kregen de volle belangstelling van het talrijke publiek. Resultaat: 15 nieuwe leden. Alle lof voor genoemde medewerkers.
Op 24 augustus namen een vijftigtal leden deel aan de zogenaamde historische fietstocht. Deze keer werd gebruik gemaakt van het fiets-voetveer over de IJssel. Voorzitter en secretaris, in de kerk te Wilp bijgestaan door de plaatselijke koster, vertelden onderweg diverse historische bijzonderheden.
Doordat aan het einde van de tocht het pontje kuren had, verliep de terugtocht enigszins haperend en aanvaardden enkele deelnemers deze via Deventer.
Op 26 november werd in "De Pessink" een lezing gehouden over de archeologische vondsten in het bouwplan "Waterdijk" te Epse.

De archeoloog B. Groenewoud vertelde aan de hand van dia's op boeiende wijze over het gevondene.
Eveneens verlucht door dia's vertelde de heer H.J. Jansen vele wetenswaardigheden over de marken Dorth en Schoolt. In verband met deze lezing was door spreker in samenwerking met de heer G.J. Verstege een grondige studie over deze twee marken gemaakt. Op deze avond kon ook het vijfhonderdste lid worden ingeschreven.
Vermeld moeten ook worden de namen van de leden die op de maandagmiddagen met hulp van onze gemeentearchivaris, de heer J. Eefting, allerlei belangrijke zaken uit de archiefstukken zoeken. Het zijn de dames Kreeftenberg en Stormink en de heren van Loo, Rol en Verstege. Via "Ons Markenboek" kan men af en toe eens kennis nemen van het gevondene.

FINANCIEEL JAAROVERZICHT

Inkomsten		1990		1991
Contributies	f	11.600,00	f	12.385,00
Entreegelden	-	145,00	-	125,00
Bankrente	-	1.559,91	-	1.626,47
Verkoop losse boekjes	-	5.025,00	-	385,00
Diversen	-	1.084,00	-	426,50
	f	19.413,91	f	14.947,97

Uitgaven				
Kosten "Ons Markenboek"	f	11.273,13	f	4.701,26
Ledenvergaderingen	-	1.480,80	-	1.283,60
Drukwerk-& adm.kosten	-	143,30	-	148,08
Abonn.-& contributies	-	136,00	-	286,50
Representatiekosten	-	323,75	-	222,95
Tentoonst.-& opslagkosten	-	1.106,13	-	3.702,15
Aanschaf dia's/foto's/ video/film e.d.	-	634,80	-	575,15
Computer-& toebehoren	-	7.616,70	-	171,83
Restitutie contributie	-	25,00	-	25,00
Diversen	-	315,40	-	411,60
	f	23.055,01	f	11.528,12

BALANS per 31 december		1990		1991
Saldo bank	*f*	1.212,64	*f*	501,90
Saldo spaarrekening	-	18.249,69	-	12.380,28
Saldo termijnspaarrekening	-	0,00	-	10.000,00
Debiteuren	-	426,75	-	293,83
	f	19.889,08	*f*	23.176,01
Krediteuren	*f*	1.975,00	*f*	607,30
Kapitaal	-	17.914,08	-	22.568,71
	f	19.889,08	*f*	23.176,01

TOELICHTING:

Saldo bank-, spaar- & termijnrekening:
Het aanwezig saldo per 31 december 1991.
Debiteuren:
Nog te vorderen contributies, rente en kosten.
Krediteuren:
Vooruitbetaalde contributies en nog te betalen kosten.

Tijdens de jaarvergadering op 22 mei 1990 betoogde de voorzitter "dat een herdruk (van het aprilnummer van Ons Markenboek van april 1990) voor de vereniging financieel gezien, een te grote verliespost gaat worden".
Op de bestuursvergadering van 12 juni 1990 komt de heer Jansen "met het voorstel om een boekje te maken van alles wat we tot nu toe over de Tweede Wereldoorlog hebben gepubliceerd met aanvullingen zodat een totaalbeeld wordt verkregen, dus b.v. ook met een lijst van gesneuvelde Duitsers. Het moet een extra publikatie worden met een prijs rond f. 30,- per boekje. De redactiecommissie kan ons daarin adviseren en misschien met een voorstel komen".
Welnu, de redactiecommissie is nog steeds hiermee bezig en zal t.z.t. met een voorstel aan het bestuur komen.

Kopij voor het volgende nummer dient uiterlijk 1 juni 1992 bij de redactiecommissie binnen te zijn.

DE V1 (VERGELTUNGSWAFFE 1)

H.J. Jansen

Het V1-wapen behoorde tot Goerings Luftwaffe.
Het was een klein onbemand vliegtuig, voorzien van een met benzine werkende eenvoudige reactiemotor met automatische besturing en in de neus aangebrachte springstof (980 kg).

Het V2-wapen daarentegen werd ondergebracht bij een zogenaamd Sonderkommando, behorende tot de Gruppe Nord van de Technische Division, waarin alle V2's waren ondergebracht. Het geheel ressorteerde onder de SS en stond onder leiding van Himmlers protegé SS-Gruppenführer dr.ing. Kammler.
Het was een raketwapen dat geen vaste startbaan nodig had en overal kon worden afgevuurd waar de bodem stevig genoeg was voor het lanceren van het veertien ton wegende projectiel. Vanuit Gorssel is dit wapen niet afgevuurd. We laten het hier dan ook verder buiten beschouwing.

Na maandenlang voorbereidend offensief, begeleid met fanfaregeschal van de Duitse propaganda, werd op 15 juni 1944 de aanval met de V1's op de Britse hoofdstad Londen ingezet.

De startbanen stonden aan de Kanaalkust in het noorden van Frankrijk, maar werden door de oprukkende geallieerden op 5 september 1944 uitgeschakeld. Op 8 september 1944 zette Hitler zijn V2 in en op dezelfde dag werden twee van deze raketten vanuit Wassenaar (landgoed Raaphorst) op Londen afgeschoten, die in het hart van de stad grote schade aanrichtten. Antwerpen werd op 4 september 1944 bevrijd. De Duitsers wisten echter heel goed dat deze wereldhaven van het grootste belang was voor de geallieerden. Daar de actieradius van de V1 te klein was om vanuit het binnenland Londen te bereiken, werd het plan omgevormd en werd de V1 gebruikt voor de beschieting van Antwerpen. Wat men van de Kanaalkust had kunnen meenemen, werd nu ingezet tegen de haven van Antwerpen.

Strategisch gezien moesten de Duitsers bij de aanvoer van de V1's uit Duitsland zoveel mogelijk de bruggen over de IJssel bij Zutphen en Deventer vermijden. In verband met goede camouflagemogelijkheden bij verkenning vanuit de lucht (veel bossen) en

de goede bereikbaarheid per trein werd gekozen voor het oosten van Nederland.
Vanaf begin oktober 1944 werden de startplaatsen in onze gemeente gereed gemaakt, waarop het Duitse leger onder leiding van veldmaarschalk Von Rundstedt op zaterdag 16 december 1944 tot de aanval overging (het Ardennenoffensief) met als doel de haven van Antwerpen weer in handen te krijgen.
Hij kreeg hierbij de hulp van de Luftwaffe en op 16 december 1944 's morgens om 5 uur kwam de V1 in werking op de startbanen van Schoonheeten, Lettele, Nijverdal, Koningsbelt, Joppe, Zessprong, Harfsen en Oolde; allemaal Antwerpen als doel.

De lijn liep over Arnhem, het westen van Nijmegen en over de steden 's Hertogenbosch en Tilburg, richting Antwerpen. De Duitsers hadden 24 V1-bases in oost Nederland geprojecteerd, doch hiervan werden er maar vijftien gebruikt. In onze gemeente werd een geplande baan aan de Reeverweg niet afgebouwd.

Men had vier groepen geformeerd, te weten:
1. Schoonheeten, Nijverdal, Koningsbelt en de commandopost te Lettele.
2. Oolde, Joppe, Harfsen en Zessprong met de commandopost in Laren.
3. Wierden en drie startbanen te Rijssen.
4. Bolkshoek, Nijreesbos, Platenkamp met de commandopost te Hertme, gemeente Borne.

De V1 had een lengte van 7,85 meter; gemeten tussen de vleugeltoppen was het projectiel 5,40 meter breed. Bij de start woog het gevaarte 2.150 kg.
De snelheid bedroeg 600 km/uur. De startbaan was 46,50 meter lang, oplopend tot een hoogte van 15 meter. Het voortdrijvingsmechanisme kon pas werken als de V1 voldoende snelheid had ontwikkeld. Zo'n V1 moest daarom gebruik maken van een startbaan met een soort catapultinstallatie; in feite dus een pneumatisch kanon, waarbij werd gewerkt met samengeperste zuurstof.
De V1 werd recht voor de startbaan gebracht op de speciaal voor dat doel vervaardigde kar, die van gelijke hoogte was als het voorstuk van de startbaan, namelijk 70 cm. Zodoende kon de V1 zonder moeite op de 47 cm brede dekplaat worden geschoven. De V1 rustte hierbij op het glijvlak en werd voor ontsporen behoed door smalle ijzeren banden langs de buitenzijde. Over de gehele lengte van de baan bevond zich onder de bovenste plaat een cilinder met een middellijn van 31 cm, open aan het hooggelegen uiteinde van

de startbaan. In deze pijp was een plunger, een zware metalen stop, die precies in de cilinder paste en door een naar boven stekende vin met de V1 was verbonden door een spleet ter breedte van 1 cm in het bovendek van de startbaan. Vóór het lanceren werd het sproeisysteem voor de motor van de V1 verhit door acetyleengas, dat door een afzonderlijke leiding binnenstroomde en door een bougie tot ontbranding werd gebracht. Deze buis was door een los contact bevestigd en kwam automatisch vrij zodra de V1 begon voort te bewegen.
Om de plunger door de cilinder te drijven, werd gebruik gemaakt van een vernuftig geconstrueerde installatie voor geperste lucht. Daarbij werd waterstofperoxyde (T-Stoff) in aanwezigheid van de katalysator calciumpermanganaat (Z-Stoff) ontleed, een chemische reactie, waarbij water onder hoge druk in stoom werd omgezet. Doordat de druk in de cilinder zo plotseling steeg, bleef het verlies van het kwantum dat door de spleet ontsnapte, binnen redelijke grenzen. Met de plunger schoot dus ook de V1 langs de baan. Bij het verlaten van de baan werd de gevleugelde bom dan verder uitsluitend door de kracht van de eigen reactiemotor voortgestuwd. Bij het verlaten van de baan moest de snelheid ongeveer 250 km/uur bedragen. De bovenwagen en de aandrijfplunger gingen mee de lucht in, doch vielen er na het verlaten van de lanceerbaan weer af en kwamen voor de baan terecht.

De startbaan had 350 zware ijzeren ribben met een koelsysteem (de lancering ging namelijk met grote hitte gepaard). De lanceerinstallaties waren geconstrueerd uit een vast model volgens schema's van de Luftwaffe. De drie startbanen in onze gemeente werden geplaatst in het bos. Er werd gekapt, zoveel als nodig werd geacht om een vrij schootsveld te krijgen. Bovendien werden de startbanen ten dele nog met groene maskeringsnetten en met aan ijzerdraad en gaas opgehangen takken bedekt. Zelfs bomen werden verkort; stammen die de V1's op hun vlucht zouden kunnen tegenhouden, werden aan de voet afgezaagd, waarna de top met draad weer aan de stomp werd bevestigd. Met deze doeltreffende camouflage hebben de Duitsers bereikt dat de geallieerden de plaatsen nimmer hebben kunnen bombarderen.

De startplaatsen werden gebouwd in de onmiddellijke nabijheid van een harde weg. Om te voorkomen dat belangrijke hoofdwegen in het "Sperrgebiet" voor het verkeer zouden moeten worden afgesloten, waren dit secundaire wegen. Op de wegen die toegang tot de verboden zone gaven, werden waarschuwingsborden aangebracht met de tekst "Ohne Anruf wird geschossen". Wachtposten

hielden toezicht op de naleving van het verbod dat geen uitzondering maakte voor de Duitse militairen die niet rechtstreeks betrokken waren bij het werk. In het Sperrgebied waren alle huizen en boerderijen ontruimd en werden betrokken door het personeel van de lanceerbaan, dat per baan vijftig à zestig man bedroeg.

Aan de verharde weg nabij de lanceerplaats werden op betonnen fundamenten de werkplaatsen gebouwd, werden schuren opgetrokken uit hout waarbij platen van geperst papier en ander licht materiaal werden gebruikt dat voor een deel uit de verlaten huizen werd gehaald. Soms werd een betonnen vloer gelegd in een bestaande schuur. Hier werden de V1's gemonteerd, gecontroleerd, gevuld met benzine en springlading en werden de instrumenten nauwkeurig afgesteld. De V1's werden over een smal betonnen pad op ijzeren karretjes naar de startbaan geduwd.
Verder bevond zich bij elke startbaan een gemetselde cementen put, waarin koelwater werd bewaard. Links, enkele meters voor de startbaan, was een houten bunker in de grond gegraven, bedekt met een zware laag aarde en voorzien van een smalle kijkspleet met uitzicht op de installatie. In deze nauwe post, beschermd tegen ontijdige explosies, zat de man die door een druk op de knop van een draagbaar electrisch controletoestel de start van de V1's bewerkstelligde.

De slag om Antwerpen begon onder uiterst moeilijke omstandigheden, maar na enkele dagen intense inspanningen van het Amerikaanse leger in de Ardennen, kon het initiatief weer in handen worden gelegd van het geallieerde leger. Toch werd het Antwerpens havengebied nog bestookt met de V1's.

Een bloedbad van ongekende omvang veroorzaakte de te Hellendoorn afgevuurde raket (V2) die op 16 december om 15.20 uur (Von Rundstedts "Dag-D") de grootste bioscoop van Antwerpen, het Rex-theater aan de Keyserlei bij het centraal station vernietigde, juist toen de grote zaal was gevuld met bijna duizend geallieerden. Onder de Antwerpenaren vielen 271 doden, 10 vermisten en 97 gewonden, terwijl bij de geallieerden 296 doden en 194 gewonden werden geteld. Het betekende de ergste catastrofe, door één enkel projectiel veroorzaakt, voordat de eerste atoombom Hirosjima wegvaagde.

Tegen de V2 was geen enkel middel ter verdediging beschikbaar. In de periode 15 oktober 1944 tot 28 maart 1945 kwamen 858 V1's en V2's in Antwerpen en in de voorsteden terecht, waarbij driedui-

zend Belgen werden gedood en achtduizend gewond. Meer dan twintigduizend huizen werden vernield of zwaar beschadigd. Meer dan vijftigduizend woningen werden licht beschadigd.
Tegen de V1 kon de luchtdoelartillerie worden ingezet. De grote ommekeer kwam toen de befaamde VT-Fuze (luchtdoelgranaten voorzien van radarbuizen) konden worden ingebouwd in de luchtdoelgranaten. Het zicht was in die dagen bijzonder slecht en voortdurend moest er "blind" worden gevuurd met behulp van radar. Meestal werden de naderende V1's reeds op een afstand van 32 km waargenomen op de schermen, doch dit betekende dat slechts drie à vier minuten voor de voorbereiding van het vuur overbleef. Onafgebroken werd de plaats van de robot in de lucht gevolgd tot hij binnen de schootsafstand kwam. Dan, op een afstand van 11 kilometer, openden de batterijen het vuur met granaten, voorzien van de radarbuis. Zodoende werden herhaaldelijk V1's vernietigd, zonder dat de kanonniers deze met het blote oog hadden gezien.

Dankzij de radarbuis slaagden de geallieerden erin reeds spoedig 62% van de aanvallende V1's neer te schieten. Na verdere verbetering van de tactiek kon dit percentage steeds worden opgevoerd en in de laatste fase kon 97,8% van op het doel aanstormende V1's tijdig uit de lucht worden gehaald.

Gedurende de 154 dagen van de slag tegen de V1's verschoot de luchtdoelartillerie meer dan een half miljoen granaten. Achter elkaar gelegd, zouden die 531.960 projectielen de afstand van Amsterdam naar Istanbul hebben overbrugd. Uiteindelijk zijn 211 V1's tot het havengebied doorgedrongen.
Van groep 2 was de Commandopost gevestigd in de Nederlands Hervormde pastorie van Laren. Dit commando had vier lanceerbanen en twee uitwijkplaatsen, te weten:

a. Oolde, gemeente Laren, nabij het koetshuis van huize Oolde aan de weg Laren-Bathmen; in gebruik van 16 december 1944 tot 3 januari 1945. Een van de hier afgeschoten V1's sloeg op 31 december 1944 een diep gat in de grote asfaltweg Deventer-Lochem (Lochemseweg) in onze gemeente.
b. Harfsen, gemeente Gorssel, aan de weg van Harfsen naar Almen, thans Braakhekkeweg genoemd, dichtbij de woning van Enderink, tussen de Braakhekkeweg en de Schepersweg. De V1's van deze lanceerbaan vlogen recht over Zutphen.
c. Joppe, eveneens gemeente Gorssel, in gemengd dennen- en beukenbos, nabij de Dortherdijk (weg van Eefde naar Bathmen) op korte afstand van kasteel Joppe en de R.K.-kerk te Joppe.
Een gedeelte van deze lanceerbaan lag midden op de weg.

d. Zessprong, gemeente Gorssel, in een dicht dennenbos, gelegen ten noordwesten van de Dortherdijk (weg van Eefde naar Bathmen), ongeveer zeshonderd meter zuidwestelijk van de Zessprong.

De onder b, c en d genoemde startbanen zijn in werking geweest van 16 december 1944 tot 16 februari 1945, met een korte onderbreking van de baan bij de Zessprong, waar een V1 op de baan ontplofte.

Onder het commando Laren vielen twee uitwijkplaatsen, te weten:
- uitwijkplaats Ampsen, gemeente Laren, in een dennenbos van het landgoed Ampsen aan de weg van Exel naar Lochem;
- uitwijkplaats Harfsen, op de hoek van de Reeverweg en de Braakhekkeweg, nabij het tegenwoordige voetbalveld. Deze baan is niet gereedgekomen, althans niet in gebruik geweest.

De V1 is als vliegtuig getest door de beroemde testpilote Hanna Reitsch, geboren 29 maart 1912 in Hirschbirg in Silezië en overleden op 24 augustus 1979 te Frankfort. Bij het testen van de V1 en de Me-163 raketjager raakte zij gewond. Vele zweefvliegrecords stonden op haar naam en in juni 1978 bracht zij het wereldrecord "doelvlucht met terugkeer naar het startveld" op haar naam met 714 km. In april 1979 verbeterde zij in Amerika dit record tot 800 km. Zij vloog sedert 1931.

Het voorgaande is een droge opsomming van de feiten betreffende het V1-wapen. Tot nu toe hebben we gezwegen over het gevaar voor een groot gedeelte van onze inwoners in die bange dagen van de laatste oorlogswinter 1944/1945.
We willen trachten een kleine indruk te geven van het leven van diegenen die in de gevarenzône woonden, waar deze vliegende bommen overheen trokken.
Zoals gezegd, de banen waren gericht op Antwerpen en alles wat zuid-west van deze startbanen lag, kon tot de gevarenzône gerekend worden. Zo lag Eefde in de lijn van de vliegroute en kreeg haar aandeel mee van dit aanvalswapen.
Toen op 16 december 1944 het Ardennenoffensief losbarstte bij onze zuiderburen, werd dit offensief ondersteund door een massaal gebruik van de V1's op Antwerpen. Ook de startbanen in onze gemeente kwamen in werking en lieten die dag voor het eerst hun

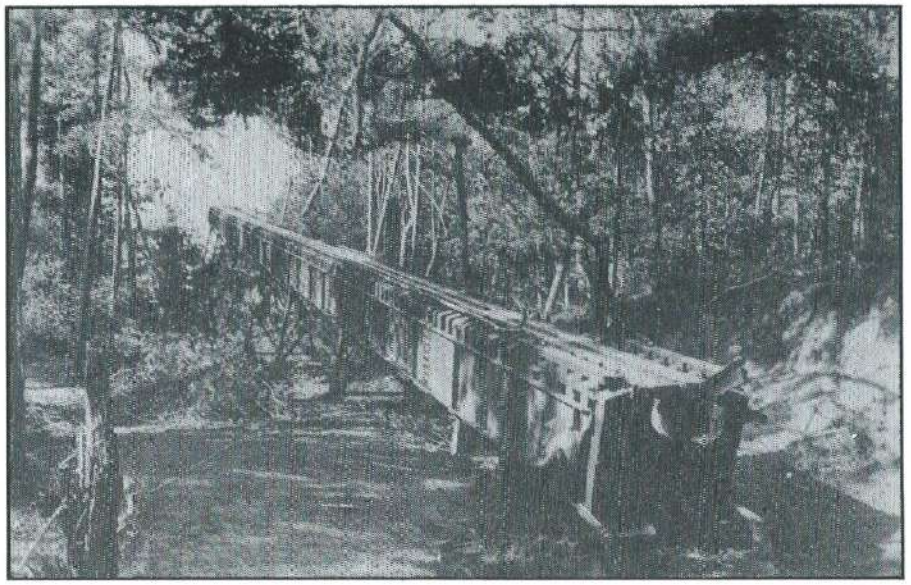

Startbaan aan de Braakhekkeweg.

brullend geluid horen. Zo schreef het wijkhoofd van de luchtbeschermingsdienst waaronder het Oranjekwartier ressorteerde op 18 december: "in dit district van de Luchtbescherming zijn 6 V1's terechtgekomen, waarvan op 18 december één V1 de oude boerderij 't Gotink trof en in deze boerderij explodeerde."
Na de eerste dag was het bij de bevolking al gauw bekend hoe onbetrouwbaar dit wapen bleek te zijn. Als de start met een oorverdovend lawaai was geschied vond er een overschakeling plaats en dat bleek het kritieke moment te zijn: het vliegtuigje vloog door en dan was er geen gevaar te duchten, òf de motor sloeg af en dan kwam het ding naar beneden.
Het was niet alleen de baan bij de Zessprong; ook de banen in Joppe en Harfsen vertoonden hetzelfde euvel. Na een paar dagen lag het voor die startbanen vol met mislukte V1's, de een wel ontploft, de ander niet. Een speciale groep Duitse militairen was belast met het opruimen van dit wapentuig en lag zo'n niet ontplofte V1 bij een boerderij en/of woonhuis, dan probeerde deze groep eten los te krijgen van de bewoner of eigenaar van het huis; soms vroeg men een half varken, spek of worst en als men dan weigerde, dan werd de V1 tot ontploffing gebracht met alle gevolgen van dien. Er zat 980 kg springstof in en de schade was enorm. Zo werd er dus een handeltje gedreven; voor de mensen die het aanging waren het angstige en spannende tijden.
Van de startbaan bij de Zessprong is bekend geworden, dat bij de lancering een V1 op de baan is geëxplodeerd, zodat de baan geruime tijd onbruikbaar was.
Op 18 december 1944 schoot zo'n mislukte V1 naar beneden in de Nachtegaalstraat en schoof met een geweldig geraas en lawaai in de achterdeur van het onderschoer van de boerderij 't Gotink (thans Nachtegaalstraat 35), waar het monster op de deel sissend bleef liggen . Buren kwamen aangerend om de 11 kinderen van de familie Brokken, die nog te bed lagen, te redden. Terwijl de V1 lag te denderen op de deel werd de familie Brokken gered, onderwijl nog meegrijpend wat er zo voor handen lag.
Behalve de familie Brokken was er ook de familie Boon. Dit gezin bestond uit man, vrouw en zoon (21 jaar) en was geëvacueerd vanuit de Kokstraat in Eefde. De Kokstraat werd ontvlucht vanwege de vele luchtaanvallen op de treinen. Bij het inslaan van de V1 in de boerderij waren mevrouw Boon en haar zoon in huis, terwijl de heer Boon buiten was. Hij wilde nog weer naar binnen gaan om te kijken of zijn familieleden er waren, doch hij kon hen niet meer bereiken.
Inmiddels waren ook Duitse militairen gearriveerd, die gelegerd

waren bij Nederlands Mettray. Iedereen moest zo spoedig mogelijk een eind van de boerderij op de grond gaan liggen omdat elk ogenblik de explosie kon plaatsvinden. Ooggetuigen vertelden naderhand, dat tussen de inslag en de explosie ongeveer 10 minuten zaten. De gevolgen van de explosie waren verschrikkelijk. De oude boerderij 't Gotink met schuur en andere hokken werd in één klap weggevaagd en tot op het fundament verwoest. Mevrouw Boon en haar zoon werden vermist, maar aangezien zij in huis waren geweest, werd aangenomen dat zij beiden al verongelukt waren toen de V1 in het huis viel. De Eefdese Enk lag helemaal onder kleine stukjes riet van het rieten dak van de boerderij. De verslagenheid onder de Eefdese bevolking was groot, vooral daar op 10 december 7 inwoners om het leven kwamen bij een bombardement op de Boedelhofweg en op 6 november eveneens 7 personen bij het bombardement op het Oranjekwartier. Vele inwoners hebben toen hun huis verlaten en zochten bij familie en bekenden een veilig onderkomen, hoewel niemand kon zeggen waar men veilig kon vertoeven.
In die winter heeft men zijn vrienden in nood leren kennen. Ook het gezin Brokken kreeg weer onderdak, hoewel het allemaal maar behelpen was. Zij verhuisden naar de boerderij 't Have aan het Spijkpad bij de landbouwer Heuvelink.
Maar binnen een week na 18 december kwam er opnieuw een voltreffer op een huis in Eefde en wel op 23 december. In de voormiddag van die dag, dus vlak voor Kerstmis, kwam omstreeks 10 uur een V1 laag aanvliegen vanuit het oosten en vlak voor het huis Jungborn raakte het vliegtuig een boom waardoor het toestel een kwart slag draaide en juist in de richting van genoemd huis. Jungborn was een dubbel huis, gelegen aan de Zutphenseweg 64, en had een woon- en bedrijfsgedeelte. De V1 raakte de zuidoostelijke gevel en verdween door het huis in noordwestelijke richting, alles verwoestend wat hij op zijn weg tegenkwam. In het huis bevonden zich de eigenaresse van Jungborn, mevrouw Beijleveld-Schut en haar zoon, twee dochters, de schoonzoon J. Tieben en een kleinkind, dochter van het gezin Tieben. Bovendien was er een geëvacueerd gezin van de Boedelhofweg in Eefde, namelijk de familie Geltink, bestaande uit man, vrouw en twee kinderen. Dit gezin had zijn woning aan de Boedelhofweg moeten verlaten wegens het bombardement van 10 december 1944. In totaal waren er tien personen in huis toen de V1 onaangekondigd naar binnen raasde. Er volgde geen ontploffing, maar wel brak de brandstoftank en de uitstromende brandstof, een soort veredelde benzine, vloog in brand. Binnen de kortste keren stond het hele huis in

vuur en vlam. Hoewel iedereen lichte verwondingen opliep, was er maar één zwaar gewonde, namelijk de ongehuwde dochter van mevrouw Beijlevelt. Zij was door een omvallende schoorsteen getroffen en lag onder het puin. Door grote inzet van de aanwezigen kon met de grootste moeite het meisje onder het puin vandaan worden getrokken. Ze werd naar het ziekenhuis te Zutphen overgebracht. Haar verwondingen waren niet alleen van het vallende puin, doch zij kreeg ook diverse brandwonden, omdat de rondspattende benzine overal terecht was gekomen en alles in één klap in lichtelaaie zette. Het huis brandde geheel uit en van de inboedel bleef niets gespaard. Daar stond men dan, midden in de winter, zonder kleding of dekking en waar moest je heen? De luchtbeschermingsploeg, die onmiddellijk was uitgerukt, werd niet tot het terrein toegelaten maar door de landwacht weggestuurd. Zo trok een armzalig groepje mensen, van alles beroofd naar familie in Zutphen, waar men de Kerstdagen kon doorbrengen.
De familie Tieben, die nu nog in de verbouwde garage van Jungborn woont, trok in januari 1945 weer naar Gorssel en kreeg de beschikking over een zomerhuisje aan de Veldhofstraat. Dat huisje was van de heer van der Poel uit Deventer, die het bereidwillig had afgestaan. Dit vredig bestaan was ook maar van korte duur, want op zondag 18 maart 1945 werd Gorssel gebombardeerd en aangezien hun huisje vlak bij de villa Krakestein en de manege lag, was verdere bewoning ook daar onmogelijk geworden en vertrok men richting Jodendijk, waar nog een houten optrekje stond van de familie Warmoltz. Men zat er nauwelijks of de bevrijding diende zich aan. Aangezien er geen kelder was, moest er weer worden verhuisd en werd de bevrijding gevierd in de kelder van de familie Silvold aan de Jodendijk.
Na de bevrijding moest weer worden uitgezien naar een beter onderkomen en dat werd gevonden in eveneens een zomerhuisje, genaamd Eldorado, dat gelegen was in een bosje aan de Scheuterdijk. Op 1 juli 1948 werd Jungborn weer bewoonbaar, doordat er een nieuw huis was gebouwd. In 1968 werd dit huis verkocht en ging de familie Tieben wonen in de verbouwde garage.
Dit is maar een kleine impressie van hetgeen inwoners van onze gemeente overkwam door hun kennismaking met de V1.
Het is niet mogelijk de zorg en de angst te beschrijven die ieder van ons heeft gehad die de oorlogswinter in onze gemeente heeft doorgebracht. Laten we toch dankbaar zijn dat we nog in vrede kunnen leven en er alles voor over hebben om de vrede te bewaren.

Dit artikel is samengesteld uit de verzamelde gegevens van de Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken te Gorssel, met vermelding van de volgende bronnen:

1. V-Wapens in Overijssel, van J.F.A. Boer.
2. V. is Verwoesting, van drs. P.R.A. Iddekinge.
3. Gemeente-archief van Gorssel.

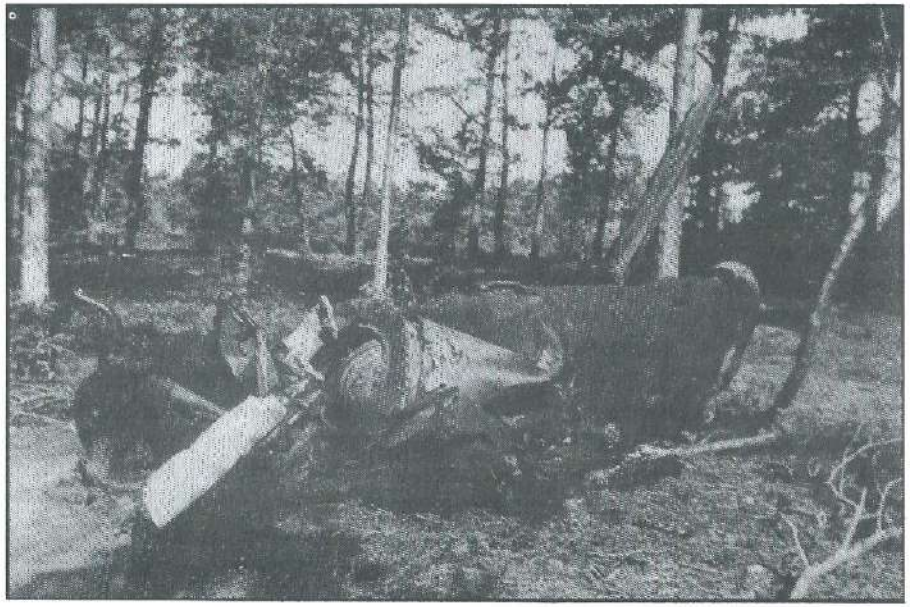

Neergekomen VI aan de Braakhekkeweg

NOTITIES

Harm Degenhart

7. Kopjes

In verband met een register op de onderwerpen van de notities zullen de notities worden voorzien van een "kopje".
Voor de in OMB 10.1.7 opgenomen notities nrs 1 tot en met 6 luiden de kopjes als volgt:
nr. 1: Verenigingen geschiedenis
nr. 2: Historische verenigingen benaming
nr. 3: Oudheidkundige Vereniging De Elf Marken
nr. 4: Oudheidkundige Vereniging "De Graafschap"
nr. 5: Vereniging "Gelre"
nr. 6: P.W. Janssen Ziekenhuis te Almen. Almense kerk.

8. Rabobank Laren-Almen-Gorssel

Per 31 december 1991 vond in het kader van schaalvergroting een fusie plaats van de drie zelfstandige Rabobanken Gorssel, Almen-Harfsen en Laren-Exel tot een nieuwe bank met als naam Rabobank Laren-Almen-Gorssel.
De eerste plaatsnaam is Laren, omdat daar het hoofdkantoor is.
De plaatsnamen Harfsen en Exel komen niet meer voor in de nieuwe lange naam. Wel blijven de kantoren ook in deze plaatsen bestaan.
De beide vroegere Rabobanken in de gemeente Gorssel kozen niet voor aansluiting bij het stedelijke Zutphen, maar bij het landelijke, agrarische Laren en Exel (gemeente Lochem).
De keuze van Laren en Exel viel niet op het samengaan met de overige Rabobanken in hun eigen gemeente Lochem, maar de gemeentegrensoverschrijdend op de plattelandsgemeente Gorssel en dus niet op de kleine landstad Lochem.
De nieuwe bank wenst een "groene" bank te blijven, passend in de tuin van Zutphen en Deventer.

9. Rabobank Berkelland

De Rabobanken Lochem, Barchem en Borculo zijn gefuseerd.
De naam van de nieuwe bank is Berkelland. Er is niet gekozen voor een naam, waarin de plaatsnamen voorkomen.
Berkelland bestrijkt echter een gebied dat groter is dan het werkterrein van deze nieuwe Rabobank. Zo is Almen een Berkeldorp gelegen in de Berkelvallei. Is over de naam Berkelland overleg gepleegd met de Rabobank in Almen?
De ontwikkelingen in de bankwereld gaan snel. Ligt een verdere fusie tussen de Rabobanken in het land van Berkel onder de naam Berkelland in het verschiet?
(Zie ook notitie nummer 8)

10. Vorstendom Gelre. Per generatie 30 jaar

Men rekent voor een generatie ongeveer dertig jaar.
In honderd jaar, een eeuw, telt men dan drie generaties.
Verrassend is, dat dit reeds gold in de Middeleeuwen voor het Vorstendom Gelre. Het Vorstendom Gelre heeft bestaan van circa 1000 tot 1543, dus ongeveer 540 jaar. Vier vorstengeslachten (huizen) hebben in die periode van ongeveer vijf eeuwen over Gelre geregeerd, in totaal achttien vorsten, als volgt:

1. Huis Wassenberg
   circa 1000 - 1371 is ongeveer 370 jaar
   twaalf vorsten
   per generatie 30 jaar

2. Huis Gulik
   1371 - 1423 is 52 jaar
   twee vorsten
   per generatie 26 jaar

3. Huis Egmond
   1423 - 1538 is 115 jaar
   drie vorsten
   per generatie 38 jaar

4. Huis Kleef
   1538 - 1543 is 5 jaar
   één vorst

Bij een generatiebecijfering dient men lange perioden te nemen. In Gelre's vorstengeschiedenis zijn er twee lange perioden:

1. Het geslacht Wassenberg
   totale periode ongeveer 370 jaar, twaalf vorsten, is per generatie 30 jaar.

2. De totale periode van het Vorstendom Gelre
   ongeveer 543 jaar, achttien vorsten, is per generatie 30 jaar.

Ook bij de kortere perioden van de beide vorstenhuizen Gulik en Egmond klopt het vrij aardig, zoals hierboven is vermeld.
Dit wordt nog duidelijker wanneer de perioden van deze beide huizen bij elkaar worden geteld.

Huis Gulik	52 jaar	2 vorsten
Huis Egmond	115 jaar	3 vorsten
	167 jaar	5 vorsten

per generatie 33 jaar.

11. Bibliotheekstichting gemeente Gorssel

De Stichting Openbare Bibliotheken in de gemeente Gorssel beheert een openbare bibliotheek in Gorssel, Beukenlaan 2, en in elk van de dorpen Eefde (Gymnastieklaan 27), Almen (Ons Huis), Harfsen (Ons Gebouw) en Epse (Hoevenhoek, Hassinklaan 27) een dependance/filiaal, in bibliotheektermen genoemd een uitleenpost, in het spraakgebruik bibliotheek.
De uitleenpost Epse is op 10 januari 1992 geopend.
Daarmee is de bibliobus die al jaren in Epse en Joppe reed verdwenen.
Deze nieuwe bibliotheekvoorziening in Epse past in het streven in elk dorp zoveel mogelijk dezelfde voorzieningen te hebben, zulks ter wille van de leefbaarheid en om aan het centrum van het dorp meer betekenis te geven.

Elke bibliotheek bezit werken over de geschiedenis, ook over die van Gelderland, de Achterhoek en Gorssel.
Indien een boek niet behoort tot de collectie, kan de bibliotheek het aanvragen.

De bibliotheekstichting werkt voor de gehele gemeente Gorssel, zodat men met een lenerspas niet alleen bij de bibliotheek aan de Beukenlaan te Gorssel terecht kan, maar bij elke uitleenpost.

BOERENLEVEN (rond 1900)

G.J. ter Mull

Er bleven voor mij nogal onbeantwoorde vragen over meester H.W. Heuvel, in het verhaal van M. Enserink in Ons Markenboek van januari 1992.
Al kan ik die vragen ook niet afdoende beantwoorden, toch restten er nog wel enkele gezichtspunten. H.W. Heuvel, 1864 - 1926, beleefde zijn jeugd in een betrekkelijke welvaartstijd, waarin romantiek nog mogelijk was. Maar gemakzucht leidde tot stilstand en stilstand tot achteruitgang, wat rond 1877 leidde tot een landbouwcrisis, welke doorging tot 1890. De crisis ontstond doordat de export van zuivelprodukten naar Engeland geheel wegviel, omdat Denemarken de concurrentie had gewonnen en het krachtvoer van Amerika, goed en goedkoop, onze landbouw totaal sloopte. Maar toen was Heuvel al 13 jaar en hij schreef toch over zijn schooljaren. Maar vergeleken met heden, was er nog tijd voor filosoferen en romantiek, alhoewel persoonlijke aanleg ook wel een rol gespeeld zal hebben. Toch zullen we zien dat de nuchtere realiteit hem niet vreemd was.
En de goede Engel in zijn leven die hem mede gevormd heeft, was zijn moeder, Grada Koelman. In 1840 op de "Blauwhand", in Oolde geboren, trouwde ze in 1863 met Johan Heuvel, van de "Veldbakker". Voor haar zoon is ze altijd een goede moeder geweest, ze begrepen elkaar en ze was er altijd om haar zoon in lief en leed bij te staan en hem te begeleiden. Ze hoefde de aandacht, zo nodig voor haar kinderen, niet te delen met het kantoor, de collegezaal, of de universiteit, wat nog niet aan de orde was. Ze waren in liefde met elkaar verbonden, vooral als dat nodig was.
Zijn schooljaren? De jongens speelden hem vaak te ruw; de meisjes was hij behulpzaam met spel en touwtjespringen. En thuis? Eindeloos dwalen door bos en heide, filosoferen bij dieren, planten en vogels en als zijn jeugdige kennis te kort schoot, dan kennis verzamelen uit de boeken. De schooljaren liepen ten einde en al was hij zo innig met het boerenleven verbonden, een goede boer zou hij nooit worden, omdat hij te onhandig was. Bij moeder in de keuken voelde hij zich het beste thuis. Hij wilde graag studeren, dat was het element waar hij in kon leven. Vader had bezwaar tegen de staatsschool, dus werd besloten dat hij dominee zou worden.
Zo ging hij dan in 1880 naar de van Dijk-Stichting te Doetinchem. Losgerukt van de banden, welke hem met het ouderlijk huis verbonden, kreeg hij al spoedig heimwee, in zo'n hevige mate dat hij

terug moest naar huis. De directeur, niet zo'n pedagoog, moest hem wel laten gaan, maar ontmoedigde hem, door te zeggen: "Die vader of moeder lief heeft boven mij, is mij niet waardig". De orthodoxie kreeg daardoor wel een knauw, temeer, omdat grootvader en -moeder meer de vrijzinnige richting waren toegedaan. Hij schaamde zich, trok zich terug en moest dan toch maar boer worden. Toch bleef hij veel lezen en al stonden veel wetenschappen nog in de kinderschoenen, de natuur, geologie, archeologie, sterrenkunde, hij was overal in geinteresseerd. Zo werd zijn hart bij zijn oude meester Postel, die wel merkte dat hij weer graag ging studeren, uitgestort.
Altijd tot helpen bereid, liet hij Heuvel weer bij zich naar school gaan en hij werd in januari 1881 kwekeling. Zijn streven was, de verloren tijd weer in te halen. Zijn opstellen waren zo goed, dat ds. Alberti opmerkte: "Ze zijn waard gepubliceerd te worden". In hoog tempo en met veel zelfstudie behaalde hij op 11 en 12 september 1882, te Arnhem, de akte lager onderwijs. Op 1 november 1882, werd hij bij meester Postel te Laren benoemd tot onderwijzer, op een tractement van f. 550,- per jaar. Acht jaar is hij aan de school van Laren verbonden gebleven en gehuisvest, hoe kon het anders, in zijn ouderlijk huis, "de Blauwhand". Hij was vervuld met idealisme, met geloof en vertrouwen in de mensen, maar door zijn vele studies, neigde hij naar de vrijzinnige geloofs- en levensopvatting. De orthodoxe levensopvattingen kon hij niet meer delen en hij werd zo erg eenzaam. Moeder begreep hem echter en geloofde dat de gemeenschap met God niet aan een vorm of richting gebonden is. Toch keerde hij later terug op de oude vertrouwde paden. Hij behaalde in 1887 de akte hoofdonderwijzer en in 1890 de akte landbouwonderwijs te Wageningen. Hoofdzakelijk door lezen en zelfstudie heeft hij dit bereikt.
Al spoedig werd hij toen benoemd tot hoofdonderwijzer te Gelselaar. Daarvoor had hij kennis gemaakt met de dochter van de onderwijzer te Tongeren, op de Veluwe, die heel alleen, met hoofd en hart, deze school runde.
Ook daar heeft hij veel omzwervingen gemaakt met zijn geliefde, waar hij van de rust en de stilte genoot, als in de Achterhoek. In 1892 is hij getrouwd met Dirkje Wesseldijk. In Gelselaar werden zijn twee oudste kinderen geboren, Johan en Dina. Goede contacten onderhield hij daar van mens tot mens, met orthodoxen, vrijzinnigen en andersdenkenden. Hij probeerde altijd de vrede te bewaren, zonder eigen standpunt prijs te geven.
Sinds 1892 gaf hij landbouwonderwijs en volgde daarin het voorbeeld van de landbouwkundige Staring van de Boekhorst, die met zijn schoonzoon van het Joppe, de Gelderse maatschappij van landbouw oprichtte. Tot 1900, bijna 11 jaar, is hij in Gelselaar

gebleven. Wat Heuvel zo karakteriseerde, was de opdracht die hij bij zijn afscheid meegaf: "Wij zouden niet terug willen naar de oude tijd. De nieuwe tijd heeft zoveel wat het leven veraangenaamt en zijn waarde verhoogt. Toch zijn er enkele dingen die we gaarne bewaard zouden zien in het heden en overgaan in de toekomst. We noemen er slechts twee, de eenvoud en de vroomheid der vaderen."

De oude hoofdonderwijzer D.J. Marsman, werd door Heuvel in Borculo opgevolgd.Een veel moeilijker taak wachtte hem. Hij had slechts met boerenkinderen omgegaan. Al zijn het kinderen in een landstadje, ze zijn toch anders. Veel van zijn romantiek werd hier realiteit. Het strenge Calvinisme lag de vredelievende man niet. Toch eiste de kerk hem al spoedig op. Hij werd diaken, koster, ouderling en tenslotte president kerkvoogd. Ook begon hij met zijn grote werken als schrijver. De boerenjongen die zich nooit aangetrokken had gevoeld tot de geheelonthouding, werd als diaken nu geconfronteerd met het drankmisbruik. Wat bij de boeren een traktatie was leidde bij de arbeider tot doffe ellende. Hij zag de armoede bij de verarmde en verwaarloosde vrouwen, die hun kinderen zelfs het nodigste niet meer konden geven.
Zo zette hij zich geheel in voor de drankbestrijding. Ook toen de eerste wereldoorlog uitbrak had hij moeilijke jaren, niet begrijpend dat mensen elkander dat konden aandoen ...
In Borculo was Heuvel eerst onderwijzer aan de Hofschool, daarna aan de boerenschool, dat was voor hem in zijn eenvoud een erenaam. Als iemand een werkzaam leven achter zich heeft, dan is hij het wel. Als er een dag van inspannende arbeid voorbij was, ging hij zo graag even door het tuinhekje, om in de vroege schemering een wandeling te maken langs de Berkel. Daar kon hij in rust peinzen over de eeuwen, vanaf de IJstijd toen ze hier begon te stromen. Hoe lang zal ze deze weg nog volgen, bewust van eigen vergankelijkheid. Heel het leven was hem heilig, alles wat hij deed, deed hij met bezieling en zijn interesses waren zeer breed. Zo maakte hij eens een reis te voet, langs de Berkel, van de Baumberg bij Billerbeck in Duitsland, tot Zutphen. Wie kon er na hem zo schrijven over de Pinus Sylvestris. Of hij nu schreef over folklore, geschiedenis, natuur, sterren, bodem, Achterhoek, of zijn hof van Eden - waar zijn moeder de Engel van zijn leven was - hij bracht het bij je tot leven. Hij was zo één met de Achterhoek, dat hij zo mogelijk het dialect bleef spreken. In die geest begon hij "Oud Achterhoeks boerenleven" te schrijven. Hij was er zich van bewust, dat het in de snel veranderende tijd, kort dag was om van het leven op de boerderij, zo te kunnen schrijven. Toen kwam op 10 augustus 1925, 's avonds tegen 7 uur, de cycloon over Borculo

razen. De mensen dachten aan het eind der wereld, maar hoe vreemd, slechts enkele minuten later brak de zon door de wolken en bescheen de puinhopen van Borculo, of er niets was gebeurd, of er altijd stilte en rust in het oude landstadje geweest was. Als serieus onderwijzer was de taak die op zijn schouders werd gelegd te zwaar. De maatregelen die getroffen moesten worden gingen zijn krachten te boven. Hard en zakelijk zijn was niet zijn sterkste kant. Zo kwam hij eind 1925 aan het sukkelen en 10 mei 1926 kwam er door niervergiftiging een einde aan dit vruchtbare leven.
Als we in het kort deze levensbeschrijving lezen, vragen wij ons af, wie was Heuvel nu eigenlijk? H. Odink zei het aldus: "In hem toch had het beste van ons Achterhoekse volk verpersoonlijking gevonden, grote werkkracht, universeel weten, ontroerende eenvoud, kinderlijke zielsgesteldheid, innerlijke vroomheid en strikte rechtvaardigheid". Toen zijn "Oud Achterhoeks boerenleven" werd uitgegeven, was ik nog een kind, maar al spoedig kreeg ik dat boek van een goede gever. Het ademde een sfeer, die bezieling kon geven aan de lezer, zodat ik alle grote uitgaven van hem heb gelezen.
"Land van Berkel en Schipbeek 1903", "Volksgeloof en Volksleven, 1909", "Oud boerenleven in de Achterhoek", 1921-1922.
"Nagelaten werk", 1972. En tenslotte, "Oud Achterhoeks boerenleven in beeld", 1989-1990.
Maar er zijn ook andere gevoelens en opvattingen. Rond de dertiger jaren was het motto: "Zunig weazen, 't is malaise". Als de strijd om het bestaan zwaar is, of het materialisme ons in zijn greep krijgt, dan blijven de boeken van Heuvel ongelezen op de boekenplank staan, als ze er nog staan. Als we ineens geplaatst worden bij liefde en bewondering voor alles wat leeft, tegenover ons keiharde materialisme en realisme, wekt dat irritatie, want voor alles moet een voedingsbodem zijn. Zijn deze gevoelens niet schaars geworden in onze tijd? We hadden in onze schooljaren nog eenvoudige pedagogen. Ze lieten ons gedichtjes in het schrift schrijven, wijze levenslessen. Eén daarvan herinner ik mij nog goed: Wie niets heeft dingt naar iets met wensen en gebeden. Wie iets heeft haakt naar meer, naar veel, die meerder heeft. Wie veel heeft is nog 't minst tevreden, maar had graag àlles wat de wijde wereld geeft.
Zo blijft een rustloos mensdom jagen, getroost zich zorgen en gezwoeg, in plaats van naar geluk te vragen, dat in dat woordje schuilt, genoeg!

Voor goede boeken hoeven we niet op de bres te staan. Hun inhoud bepaalt de waarde.
Zonder te discrimineren, ben ik toch blij dat Heuvel geen boer geworden is.

Bronnen:
Meester Heuvel herdacht, door Hilbrandt Boschma en Hendrik Odink, 1927.
Herdenking honderdste geboortedag, Meester Hendrik Willem Heuvel, 5 augustus 1964, te Laren, Gelderland.
Verdere gegevens uit zijn eigen boeken.

Veulens

Op 30 juni 1891 (besluit no. 58) en op 2 november 1891 (be- sluit no. 63) wordt door Gedeputeerde Staten van Gelderland besloten, dat jaarlijks per gemeente het aantal geboren veulens moet worden vermeld.
Op 8 januari 1894 bericht het gemeentebestuur van Gorssel aan G.S., dat in de gemeente in 1893 zesentwintig veulens geboren zijn.
In het jaar 1905 waren dat eenendertig veulens.

Uit: het gemeente-archief van Gorssel

Koud voorjaar

In 1892, dus precies een eeuw geleden, was het voorjaar zeer koud. In de bloeimaand trad 's nachts matige vorst op, zodat de in bloei staande fruitbomen veel te lijden hadden.
De in juni vermelde oogstverwachting luidde dan ook: zeer slecht - dus geen fruit.

Uit: het gemeente-archief van Gorssel.

HARMINA BRILLEMANS VAN "HET SPINNEWIEL"

Nico Kuik

In mijn artikel over "het Spinnewiel" te Epse (O.M. 9-3) wordt niet vermeld hoe het Harmina Brillemans na haar veroordeling (in 1803) verder is vergaan. Mij ontbraken daartoe de gegevens.
Inmiddels is gebleken dat de heer G. Goorman in Den Haag daar meer van weet. In een brief aan onze voorzitter doet hij haarfijn uit de doeken, dat zij (te Bathmen) werd gedoopt op 15 januari 1758 als dochter van Hermannus en Gerritje Jansen. Zij trouwde te Colmschate op 28 november 1805 met haar zwager Gerrit Veldpape van "de Veldpape", een boerderij in de oude kern van het dorp. Hij was weduwnaar van Geertruij Brillemans, die op 14 maart 1805 te Deventer werd begraven. Harmina overleed op 10 augustus 1827.
Zelf kan ik daar nog aan toevoegen, dat zij op 29 september 1782, na belijdenis, tot lidmaat van de N.H. kerk te Deventer werd aangenomen. Toen woonde zij al in Epse.
Wij danken de heer Goorman voor zijn interessante aanvullingen.

Processen-verbaal

Het overzicht van het aantal processen-verbaal over het jaar 1920 luidt:

misdrijven:	
misdrijf tegen de zeden	5
belediging	5
mishandeling	3
diefstal en stroperij	26
verduistering	4
vernieling	2
overtredingen:	
openbare dronkenschap	3
motor- en rijwielwet	127
jacht- en visserijwet	10
leerplichtwet	5
verkeersverordeningen	7
gemeentelijke verordeningen	37

Uit: het gemeente-archief van Gorssel

EEN ONBARMHARTIGE PREDIKANT

H.J. Jansen

Op 4 augustus 1864 schreef de burgemeester van Gorssel een brief aan de Officier van Justitie te Zutphen. Ik vond dit stuk bij toeval, omdat ik voor een ander artikel aan het snuffelen was in het Archief van de gemeente Gorssel.
Hij schrijft dan het volgende:
"In de afgeloopen week werd ter mijner kennis gebragt, dat zich een voorval ten huize van den predikant G. Rebel te Almen had voorgedaan, waarbij zijne dienstmeid Gerritje van Velthuizen door haren meester des avonds het huis was uitgezet, om reden, dat zij de beginselen eener bevalling ondervond en dientengevolge vervoerd naar eene herberg op circa een half uur afstands gelegen, alwaar zij een miskraam kreeg.
In overleg met de heer Substituut Officier heb ik den predikant ontboden, welke mij het volgende heeft verhaald.
"Uit hoofde hij onderrigt was dat zijne dienstmeid bevallen moest, had hij haar met 1 Augustus a.s. de dienst opgezegd. Zaterdag den 23 Julij ontdekte men dat zich de beginselen der bevalling openbaarden. De Predikantsvrouw deelde hem dit mede, en hij begaf zich tot de meid om haar mede te delen dat zij Maandag den 25ste moest vertrekken; deze antwoordde dat zij liever dadelijk wilde gaan, waarmede hij genoegen nam, indien zij in staat was te vertrekken. Zij gaf op te willen vertrekken naar G.J. Lubberding, die op haar verzoek door hem ontboden, echter weigerde haar in zijne woning te ontvangen. Op zijn verzoek werd door gemelde Lubberding echter kennis gegeven van het voorval aan Gerrit Jan Korenblik, de vermoedelijke vader van het kind, die terstond zich tot hem heeft begeven, en bij de dienstmeid is toegelaten, waarna hij naar den kastelein P.C. Ovink is gegaan, om de ezelskar te halen, en haar, naar zijne meening, naar R. Koerselman had vervoerd, en hij eerst den volgende dag had vernomen, dat zij naar de herberg Trekop bij E. Koerselman was gebragt. Gerrit Jan Lubberding, gemeente ontvanger en kastelein te Almen, heeft op mijne informaties het navolgende verslag geleverd.
Op Zaterdagavond den 23 Julij 1864 ontving hij eene boodschap, van den predikant G. Rebel, hem verzoekende ten diens huize te verschijnen.
Aldaar komende vond hij den predikant in zeer opgewonden toestand, en vernam dat deze geloofde dat de meid een miskraam had, en hij hem op haar verzoek had ontboden om hem te vragen

of hij haar in zijn huis konde nemen. Hij weigerde dit echter, op grond dat hij geen plaats had, waarop de predikant vroeg of hij haar dan moest houden, dat hij haar niet hebben kon en zij weg moest. Eindelijk werd hij verzocht om Korenblik te gaan halen. Inmiddels was het reeds half tien ure 's avonds geworden.
Gerrit Jan Korenblik, verwer, mede door mij ondervraagd, deelde mij het volgende mede:
Zaterdag den 23 Julij 1864 des avonds circa 10 ure bij den predikant geroepen begaf hij zich derwaarts, waarna deze hem mededeelde dat de dienstmeid Gerritje op staande voet de deur uit moest, en hij maar moest zien, waar zij bleef, dat hij al eerder zulk een geval met haar gehad had, en dit nu niet meer verkoos te hebben, en hij haar maar naar R. Koerselman de bakker, waar hij zelf woonde, moest brengen. Hij gaf hierop te kennen dat hij haar niet bij den bakker konde hebben, daar er geen plaats was en verzocht daar het nu reeds nacht was, haar tot morgen te laten blijven, wanneer hij maatregelen zoude kunnen nemen. Met de predikantsvrouw naar de dienstmeid gegaan zijnde trof hij haar in zeer ziekelijke toestand bijna buiten kennis aan en haar naar hare gezondheid vragende, gaf zij hem te kennen dat zij zich zeer ziek gevoelde, maar de deur uit moest, en niet wist waarheen. De predikant en zijne vrouw, hebben hem daarop verzocht, naar den kastelein P.C. Ovink te gaan, om de ezelskar te halen, om haar naar de herberg de Trekop te brengen, waaraan hij terstond voldaan heeft, en met de predikantsvrouw, de meid heeft geholpen, de kar te bestijgen, en haar naar gemelde herberg heeft vervoerd.
Niet wetende dat deze togt gevaarlijke gevolgen konde hebben, is hij eerst den volgenden dag Zondag 24 Julij 1864 weder bij haar gegaan, en heeft haar in eene zeer gevaarlijken toestand gevonden waarop de doctor dien dag tot twee malen toe bij haar geweest is en gezegd had, dat dit vervoer op de kar haren dood had kunnen veroorzaken, dinsdag den 26 Julij 1864 heeft de bevalling plaats gehad. Uit hoofde het geruchtmakende van deze zaak, in de gemeente, heb ik gemeend het bovenstaande aan Ued.Gestr. te moeten mededelen."
Tot zover de brief van 4 augustus 1864 en die wordt vervolgd met een schrijven van 9 augustus 1864:
"Ten vervolge op mijne missive van de 4 Augustus j.l. nr. 266 heb ik de eer Ued. Gestr. te berigten dat de geneeskundige A.M. Frederikse over het voorgevallene met Gerritje van Velthuizen, door mij is ondervraagd en te kennen heeft gegeven dat hij op maandag den 25 Julij des namiddags ten 2½ bij haar in eenen bedenkelijken toestand gevonden heeft, welke echter bij zijn 2de bezoek in den avond van dienzelfden dag eenigsints verbeterd was.

In den avond of nacht van Maandag 25 op Dinsdag 26 Julij j.l. is zij van deze vrucht verlost, en volgens zijne meening was zij circa 2½ maand zwanger.

De burgemeester van Gorssel

J.A. Van Hasselt

Naschrift:

G. Rebel is predikant geweest van 1844 tot 1880 in Almen en bewoonde de "Nieuwe Pastorie" aan de Dorpsstraat, naar men zegt omdat bij zijn komst in 1844 de oude pastorie aan het Besselinkpad te klein bleek te zijn voor zijn gezin.
Dit laatste klopt echter niet omdat er volgens het bevolkingsregister bij zijn komst in Almen nog geen kinderen waren. Het eerste kind werd geboren in 1848. Voorzover kon worden nagegaan werden er vanaf 1848 vier dochters en vier zonen geboren; de laatste in 1863. Bij zijn komst in 1844 was de oude pastorie groot genoeg voor de predikant en zijn echtgenote.

EEN "ZEER FATSOENLIJKE FAMILLE"

Henk Rol

Een brief waar "vertrouwelijk" op staat, wekt altijd onmiddellijk de nieuwsgierigheid op. Vandaar, dat mijn aandacht, terwijl ik gericht naar iets anders aan het zoeken was, getrokken werd door deze gedrukte brief uit Doesburg.

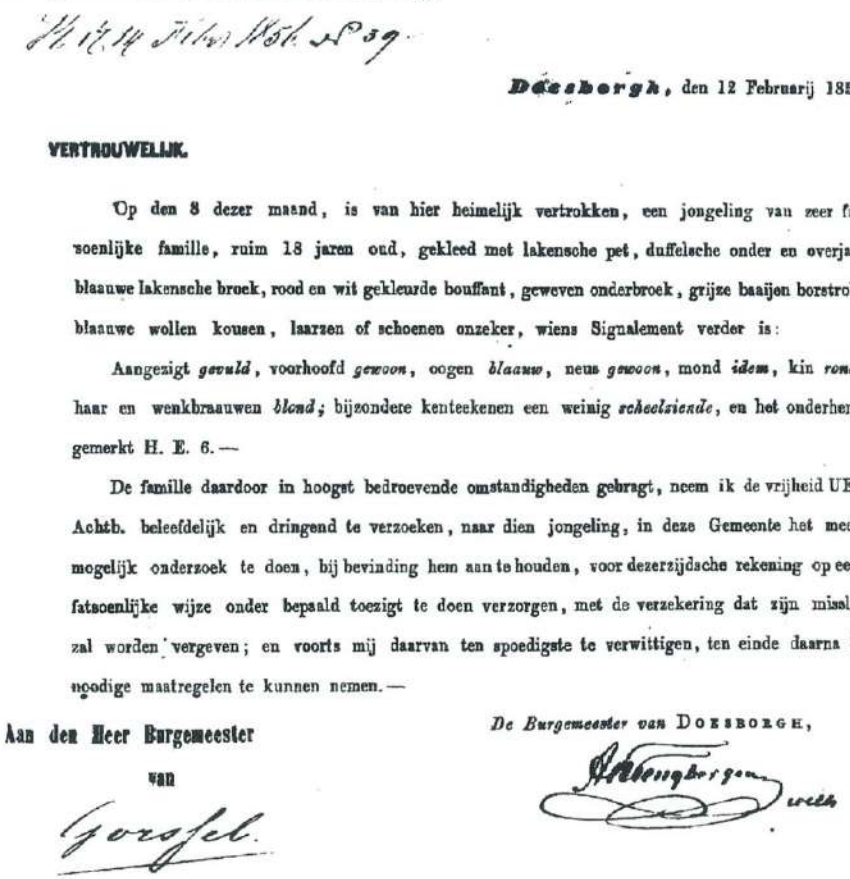

Doesborgh, den 12 Februarij 1856.

VERTROUWELIJK.

Op den 8 dezer maand, is van hier heimelijk vertrokken, een jongeling van zeer fatsoenlijke famille, ruim 18 jaren oud, gekleed met lakensche pet, duffelsche onder en overjas, blaauwe lakensche broek, rood en wit gekleurde bouffant, geweven onderbroek, grijze baaijen borstrok, blaauwe wollen kousen, laarzen of schoenen onzeker, wiens Signalement verder is:

Aangezigt *gevuld*, voorhoofd *gewoon*, oogen *blaauw*, neus *gewoon*, mond *idem*, kin *rond*, haar en wenkbraauwen *blond*; bijzondere kenteekenen een weinig *scheelziende*, en het onderhemd gemerkt H. E. 6. —

De famille daardoor in hoogst bedroevende omstandigheden gebragt, neem ik de vrijheid UEd. Achtb. beleefdelijk en dringend te verzoeken, naar dien jongeling, in deze Gemeente het meest mogelijk onderzoek te doen, bij bevinding hem aan te houden, voor dezerzijdsche rekening op eene fatsoenlijke wijze onder bepaald toezigt te doen verzorgen, met de verzekering dat zijn misslag zal worden vergeven; en voorts mij daarvan ten spoedigste te verwittigen, ten einde daarna de noodige maatregelen te kunnen nemen. —

De Burgemeester van DOESBORGH,

Aan den Heer Burgemeester van Gorssel.

Het "fatsoenlijk" in de eerste alinea moet hier, denk ik, worden vertaald in "invloedrijk" en/of "zeer welgesteld".
Of de schele jongeling in de schoot zijner "famille" is teruggekeerd kan ik u niet vertellen; in de gemeente Gorssel is hij kennelijk niet aangetroffen. Ach, het zal wel goed met hem zijn afgelopen. Zijn handicap maakte hem in elk geval ongeschikt om als soldaat "naar de Oost" te gaan of om, nog romantischer, dienst te nemen in het Franse Vreemdelingenlegioen!

DE APOSTELGROEP AAN DE LOCHEMSEWEG TE EPSE

A.A. Bouvy

Door een min of meer gelukkig toeval werd begin 1987 de Apostelgroep aan de Lochemseweg 53 ontdekt.
Deze groep was voordien onbekend bij Staatsbosbeheer.
Het is de achtste die thans in Oost-Nederland genoteerd staat.
Deze heeft echter een bijzonderheid die elders in de streek nog niet werd aangetroffen.

Een Apostelgroep is een kring van bomen (veelal eiken of beuken / in dit geval eiken) welke om religieuze redenen werd aangeplant.
De Bijbel verhaalt over twaalf apostelen waaronder zich echter een verrader bevond. Zijn naam: Judas.
Vele nog steeds gebezigde uitdrukkingen en gezegden vinden hun oorsprong in deze figuur.
Een verrader behoorde uiteraard niet in een Apostelgroep thuis, vandaar dat het in alle gevallen gaat om een kring van elf bomen; elf apostelen dus.
De bijzonderheid van de groep aan de Lochemseweg is, dat er in het midden van de cirkel twee bomen staan die vanzelfsprekend ook een bepaalde symboliek inhouden.
Staatsbosbeheer kon vertellen dat één van de bomen Jezus moest voorstellen, de ander was hen onbekend; misschien Maria of juist Judas, de verrader.
Eigen informatie leidde naar een toch voor de hand liggend antwoord: Jezus staat naast God - de Vader - .

De kring aan de Lochemseweg behoorde oorspronkelijk toe aan landgoed "het Hassink" en werd begin 1700 aangeplant. Ruim 250 jaar geleden dus.

Een landgoed werd veelal in vakken opgedeeld; lage begroeiing vóór het huis, waar omheen de oprijlaan werd gesitueerd.
Aan beide zijden naast de in- en uitrit werden meesttijds zeer fraaie, in hoogte oplopende heesters en bomen geplant, waardoor het "goed" een dekoratief aanzien verkreeg.
De achter de residentie liggende "kavels" hadden elk een eigen funktie; als kap-bos voor houtopbrengst - nodig voor timmerhout en brandstof voor haarden en fornuizen - maar ook als sfeervolle plaats voor het familiegraf: een grafheuvel op een open plek, omgeven door reusachtige rhododendrons.

Het kapbos was welhaast onuitputtelijk. De eiken werden gekapt voordat de bomen 20 jaar oud waren.
Een beproefde methode, want als vóór deze leeftijd de bomen werden neergehaald, groeiden op dezelfde stobben de bomen weer op tot eenzelfde omvang.
Temidden van het kapbos werd soms een Apostelgroep geplaatst.

Tot slot: mocht u ooit overmand worden door vermoeidheid, gaat u dan ruggelings tegen één van de bomen van een Apostelgroep staan.
U bent gelijk een ander mens ...

Leden: J.P. Dijksman, Blauwedijk 10, 7218 BK Almen (tel. 05751-1523)
J.H. Goorman, Joppelaan 81, 7215 AD Joppe (tel. 05759-4308)
A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, 7213 BS Gorssel (tel. 05759-2942)
J.W. Lubberding-Braakman, G. Slagmanstraat 11, 7217 SE Harfsen (tel. 05733-1639)
J. Nijenhuis, Wunderinklaan 3, 7211 AG Eefde (tel. 05750-15761)
J. Pasman, Heideweg 14, 7217 TE Harfsen (tel. 05733-1248)
A.M. de Ruiter, Joppelaan 14, 7213 NC Gorssel (tel. 05759-2139)
N. van Wijk, Hassinklaan 29, 7214 AB Epse, (tel. 05759-1394)
J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel

Redactiecommissie:
Voorzitter : A. Hoekstra, Pikeursbaan 5, 7213 BS Gorssel (tel. 05759-2942)
Leden : N. Kuik, Het Wilgert 8, 7214 AV Epse (tel. 05759-3170)
H. Meedendorp, Elfuursweg 22, 7213 EN Gorssel (tel. 05759-2074)

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f. 25,- per jaar per gezin. Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 januari - 31 december.
Ter betaling van de contributie wordt een acceptgirokaart toegezonden.
Giften van begunstigers kunnen gestort worden op de rekening van de vereniging nr. 3014.05.611 bij de Rabobank Almen-Harfsen of op de postrekening van deze bank nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden.
Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris a f. 10,- per nummer.
Publikatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de voorzitter van de redactiecommissie.
Gelieve kopij voor Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de redactiecommissie.
Getracht zal worden Ons Markenboek 4 keer per jaar te doen verschijnen.